

יזמות עסקית בציבור החרדי

אוגוסט 2019

לשאלות והערות על מחקר הערכה זה ניתן לפנות לד"ר ניר בן אהרון, מנהל יחידת המחקר,
מדיניות וקשרים בין לאומיים בסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים
nir.benaharon@economy.gov.il

תקציר

החברה החרדית מתאפיינת בהתבדלות מרצון מול האוכלוסייה הלא חרדית במדינה, דבר המשפיע על מאפיינים רבים גם בעולם העסקי. החברה החרדית מתאפיינת במגוון גדול מאוד של זרמים, בעלי שונות רבה בינהם, דבר המוסיף פיצול גדול להתבדלות שתוארה. שיעור העצמאים, ביחס למועסקים, בקרב האוכלוסייה החרדית דומה לשיעור זה בקרב האוכלוסייה הכללית בישראל, אולם יזמים חרדים נוטים להיות קטנים יותר להעסיק ופחות מועסקים. הסיבות המרכזיות בקרב חרדים לפניה ליזמות ולהקמת עסקים שונות בין גברים ובין נשים. גברים מקימים עסקים בעיקר בכדי לאפשר להם לשלב לימוד תורה עם עבודה וכן בכדי להתגבר על מחסור בהשכלה פורמלית שלא מאפשר להם להשתלב בעבודה מתגמלת כשכירים. נשים מקימות עסקים בעיקר עקב היתרון בגמישות והאפשרות לשלב פרנסה עם טיפול במשפחה. נראה שליזמים חרדים קל יחסית לזהות הזדמנויות עסקיות ולהקים עסקים שמשרתים את המגזר החרדי, אולם קשה להם לפרוץ החוצה ולהרחיב את העסקים גם לאוכלוסייה הכללית. ההבדלים בהכנסות בין יזמים חרדים לבין מועסקים חרדים גדול יותר מההבדלים המקבילים באוכלוסייה הכללית. עדיין, ההכנסה של יזמים חרדים נמוכה באופן משמעותי מהכנסה מקבילה של יזמים באוכלוסייה הכללית. במקר נמצאו מספר צרכים ייחודיים ליזמים חרדיים. צורך אחד קשור להשלמת השכלה בתחומי ליבה (בעיקר נושאי כלכלה עסקית ואנגלית), במיוחד לחרדים גברים. השלמת השכלה זו צריכה להיות מאוד ממוקדת וקונקרטיה מכיוון שאין ליזמים החרדים זמן ואפשרות כלכליות להשלים השכלה באופן מסודר. מבחינת הידע העסקי, נראה שההיכרות של היזמים החרדים עם העולם הפנימי של המגזר נותנת להם ייתרון בפתיחת עסקים המשרתים את המגזר החרדי. אולם יש חשש שניסיון זה לא מספיק בשאר העולם העסקי וחשיפה לעולם העסקי הכללי עלולה ליצור ליזמים חרדים סיכונים שהם אינם מוכנים להם. הקשרים ההדוקים והרשתות החברתיות שיש בעולם החרדי לא מתמקדים בנושאים עסקיים ולכן מסייעים פחות לחרדים יזמים.

הקדמה

דוח מחקר זה ממפה את המאפיינים הייחודיים של היזמות העסקית בציבור החרדי בישראל. המחקר שם דגש על המניעים להקמת עסק, על המאפיינים הייחודיים של יזמים ובעלי עסקים חרדיים בהשוואה לציבור הכללי, ועל הצרכים הייחודיים של יזמים ובעלי עסקים ממגזר זה. מטרת המחקר להתאים את הכלים של הסוכנות לצרכים של המגזר וכן לסייע לכלל המגזר הציבורי לעצב ולגבש כלי מדיניות מיטביים, וכך להגביר את קצב השתלבותן של אוכלוסיות חרדיות שונות בשוק העבודה.

המחקר מבוסס על כמה מקורות עיקריים:

- סקירת ספרות, המציעה את התשתית התיאורטית לדיון ביזמות עסקית באוכלוסייה החרדית בישראל.
- מחקר איכותני – ראיונות עם יזמים וגורמים מקצועיים במגזר.
- ניתוח כמותי של מאגרי נתונים מתוך סקרים.

רקע כללי וסקירת ספרות

ככלל, החברה החרדית שומרת על קיום נפרד 'כתרבות מובלעת' כלפי העולם המערבי וכלפי החברה היהודית הלא-חרדית. לטענת בנימין בראון, חומות ההתבדלות וההסתגרות הכרחיות כדי לשמר חברה זו¹. מגמת הסתגרות זו נועדה, בין היתר, כדי להתגונן מפני המודרנה ותהליכי החילון. התבדלות וולונטרית זו ניכרת במספר מאפיינים, החל בהתבדלות במאפייני המגורים – מגורים בשכונות, אזורים וערים חרדיות נפרדות, דרך התבדלות בסממנים החיצוניים – לבוש והופעה חיצונית, וכלה בהתבדלות במערכת חינוך נפרדת, המבקשת להקנות סולם ערכים שונה מזה של החברה הכללית. בידול זה משפיע, מטבע הדברים, גם על ההשתתפות וההשתלבות של חרדים בשוק העבודה בישראל. עם זאת, הציבור החרדי אינו עשוי מקשה אחת וישנם הבדלים ושונות בין תת-קבוצות בתוכו, גם בנוגע למידת ההתבדלות מהחברה הכללית וגם בנוגע לאופיה, כפי שיפורט להלן.

בהתאם לדיווחי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ולמחקרים שנערכו בתחום, השתלבות המגזר החרדי בשוק העבודה עדיין בשלבי התבססות. אמנם שיעור התעסוקה של נשים חרדיות עלה באופן משמעותי, אף מעל ליעד שהגדירה הממשלה – אך בקרב הגברים שיעור העלייה נמוך יותר, ועד כה הוא לא עמד ביעד הממשלתי². בנוסף, חלק מההשתלבות של חרדים בשוק העבודה מתקיימת בגבולות המגזר, בענפים ובמשלחי-יד מצומצמים יחסית, בעיקר בענפי החינוך וההוראה.

¹ בראון, ב' (2017). *המדריך לחברה החרדית: אמונות וזרמים*. ירושלים ותל אביב: המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד.

² שיעור התעסוקה של גברים חרדים (בגילאי 64-25) בסוף 2018 עמד על כ-50% בלבד לעומת שיעור התעסוקה של גברים יהודים שאינם חרדים שעמד על 87.4% (למ"ס). היעד הממשלתי עבור שיעור התעסוקה של גברים חרדים לשנת 2020 עמד על 63% (אזנקוט, 2018).

גם כאשר חרדים פונים לעבודה במגזר העסקי, עיקר הפניה מרוכז במספר מקצועות, כגון עריכת-דין, ראיית/הנהלת חשבונות, גרפיקה, או בדיקות תכנה.³ מחקרים שונים מלמדים כי מרבית החרדים, גם אלו שרכשו השכלה מקצועית או אקדמית, מעדיפים בבירור לעבוד בסביבת עבודה 'חרדית'. העדפה זו נובעת, בין היתר, מרצונם להימנע מחשיפה לנורמות ולערכים המנוגדים לאורחות חייהם הייחודיים. המגבלות בגיוון התעסוקתי במגזר החרדי, לצד חסמים בסוג ורמת ההשכלה הרלוונטיים לשוק העבודה, משפיעים באופן ניכר על רמות השכר של גברים ונשים חרדים הנמצאים בשוק העבודה. יחד עם זאת, למגזר החרדי יש הון חברתי ייחודי המאופיין בערבות הדדית, סולידריות ולכידות חברתית גבוהה של חברי הקהילה, וברשתות חברתיות פנימיות חזקות המספקות לפרט ביטחון חברתי וכלכלי יציב ומקיף.

מאפיין נוסף של האוכלוסייה החרדית בישראל הנו הגיוון הגדול שקיים בה והשונות הפנימית הגבוהה בין תת-קבוצות, שונות הבאה לידי ביטוי בהקשרים חברתיים, כלכליים ותעסוקתיים כאחד. כך לדוגמה, ניתן להבחין בהבדלים בין חרדים מעדות שונות (ספרדים ואשכנזים), בין ליטאים וחסידים – והחלוקות הפנימיות של זרמים אלו (למשל, חסידות חב"ד או חסידות גור), בין בעלי-תשובה לאלו שגדלו במשפחות חרדיות וכן בין עולים חדשים לוותיקים.⁴ כך למשל, שיעור התעסוקה של גברים חרדים ליטאים בשנת 2014 עמד על כ-25%, בעוד שאצל החסידים שיעור התעסוקה בשנה זו עמד על כ-35%).⁵ ישנם גם הבדלים בשיעורי התעסוקה ורמות השכר בהתאם לאזורי המגורים (פריפריה לעומת מרכז, ערים חרדיות לעומת ערים מעורבות וכו').

---

³ כך לדוגמה, הנתונים משנת 2014 מלמדים כי כ-42% מהנשים החרדיות בגילאים צעירים, 25-35, מועסקות בתחומי החינוך וההוראה. על כן, לצד העלייה המשמעותית בשיעורי התעסוקה של אוכלוסייה זו, משיעור של 48% בשנת 1995 לשיעור תעסוקה של 64% בשנת 2018, חלו שינויים מעטים בהרכב משלחי היד והענפים התעסוקתיים של אוכלוסייה זו.

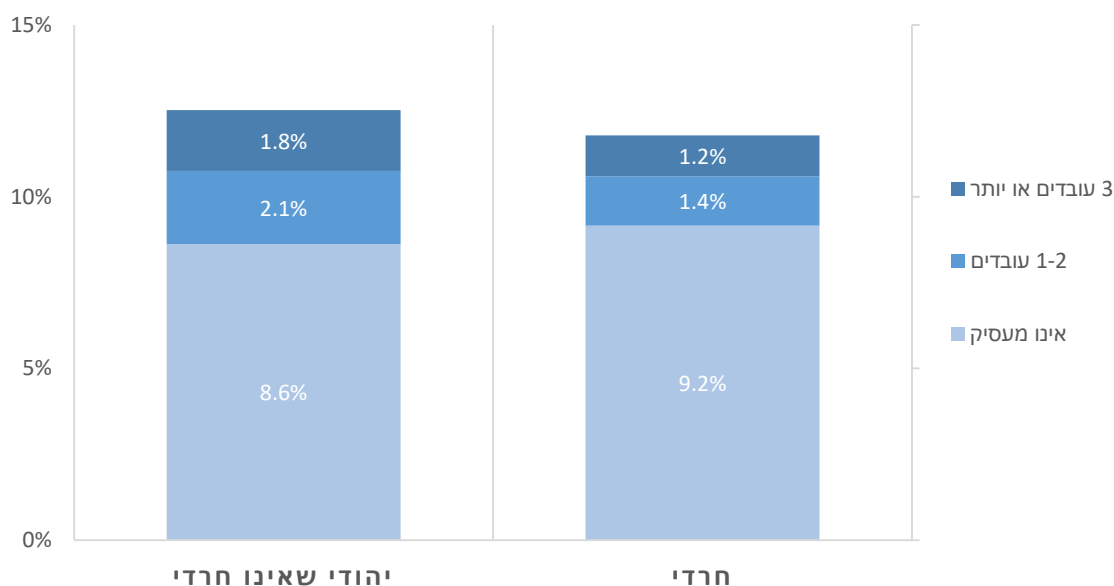
⁴ במחקר זה, הנתונים לא אפשרו ניתוח לפי תת-קבוצות אלו.

⁵ כפי שציין רגב, מדובר בהבדל מתמשך בין הקבוצות, והפער נשמר גם לאור השינויים העוברים על שתי הקבוצות: שיעור התעסוקה של גברים חרדים ליטאים ב-2008 עמד על 18%, ואצל החסידים שיעור התעסוקה עמד על כ-26% (רגב, א' (2017). **דפוסי השתלבות החרדים בשוק העבודה: ניתוח פנים חרדי והשוואה רב-מגזרית**. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל).

תמונת מצב – יזמות חרדים בישראל היקף העסקים העצמאיים בחברה החרדית

שיעור העצמאים מקרב המועסקים בחברה החרדית דומה לשיעור המקביל באוכלוסייה הכללית – כ-12%. בקרב העצמאים החרדים ניתן לראות כי שיעור העצמאים שאינם מעסיקים עובדים גדול מעט יותר משיעור זה באוכלוסייה הכללית, ובמקביל שיעורם של העצמאים החרדים המעסיקים עובדים קטן יותר מזה של האוכלוסייה הכללית (תרשים 1).

תרשים 1: שיעור העצמאים מקרב המועסקים, לפי מספר עובדים בעסק – ממוצע לשנים 2014 - 2016

מקור: עיבודי המחברים לנתוני הלמ"ס. כאן ולהלן, במקרים בהם היה קושי להסתמך על נתוני שנת 2016 (בגלל גודל המדגם או תוצאה חריגה), הובא נתון ממוצע לשנים 2014 – 2016. ההגדרה המשמשת כאן ולהלן לזיהוי חרדי היא ההגדרה הסובייקטיבית של הנסקר בסקר כוח האדם (ולא ההגדרה המבוססת על מוסד לימודים אחרון).

מניעים לפתיחת עסקים

במגזר החרדי ישנם מספר מניעים אופייניים לפתיחת עסקים. אחד המניעים הוא הרצון לשלב בין תעסוקה לבין מחויבויות אחרות: עבור הגברים, למשל, האפשרות להמשיך וללמוד ב"כולל" היא בעלת חשיבות הן מצד ערכה העצמי בעיני הפרט (האמונה בחשיבות לימוד התורה), והן מצד המעמד החברתי הגבוה של לומדי התורה. מכיוון שקשה יותר לשלב לימודים אלו עם משרה משמעותית כשכיר, חרדים רבים מעדיפים להקים עסק עצמאי.

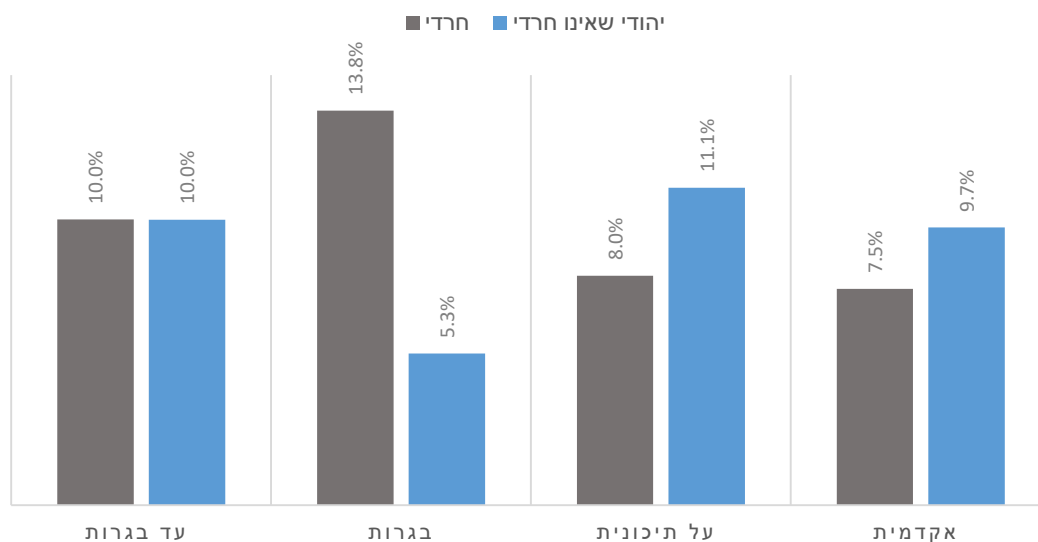
עבור הנשים, המניעים לפנייה לכיוון של יזמות עסקית נובעים פחות מכורח והעדר חלופות, ויותר ממניעים כמו רצון לשלב עבודה עם טיפול במשפחה, ביחד עם זיהוי הזדמנויות מקומיות בקהילה.

מבחינת נשים אלו, האפשרות לנהל עסק עצמאי (מביתן או במסגרת מתבדלת אחרת) עשויה להיתפס כאפשרות קלה יותר לשילוב עבודה עם ניהול משק בית וטיפול אינטנסיבי בילדים. מניע נוסף הדוחף נשים להקמת עסק עצמאי קשור בנורמות של חברה מתבדלת ושמרנית, המטילה על הנשים פיקוח חברתי הדוק, דבר המצמצם מאוד את אפשרויות התעסוקה של נשים חרדיות כשכירות, לפחות בתחומים כמו פרסום ותקשורת.

מניע נוסף ליזמות, המשפיע בעיקר גברים חרדים, קשור לחוסר בהשכלה פורמלית המאפיין את הגברים במגזר החרדי (בגרות, תואר ראשון או תעודת הנדסאי). חוסר זה הופך את הנתבי היזמי לרלוונטי ואף חיוני מכיוון שבמקרים רבים, לימודים מקצועיים או אקדמיים מהווים תנאי סף לעבודה מתגמלת כשכירים. יתרה מכך, גם אם יזמים חרדים צעירים רוצים להשלים את הלימודים האקדמיים – הם נתקלים בקושי כלכלי. הם נמצאים בגיל ובמצב משפחתי בו קיים אצלם צורך דוחק לפרנסה שאינו מאפשר להתפנות לימודים ארוכים, והדבר דוחף את הגברים החרדים לוותר על אפשרות העבודה כשכירים, ולנסות להקים עסק.

כך שהשילוב בין גיל נישואין צעיר, מספר ילדים גדול באופן יחסי וצרכי פרנסה בוערים, יחד עם פערים בהשכלה ובניסיון עסקי, מובילים חרדים רבים לנסות את מזלם בפתיחת עסקים עצמאיים זעירים. זאת גם ללא ידע או הבנה של העולם העסקי והפיננסי. חיזוק לטענה זו, ניתן לראות מניתוח שיעור העצמאים מקרב המועסקים לפי רמת השכלה (תרשים 2).

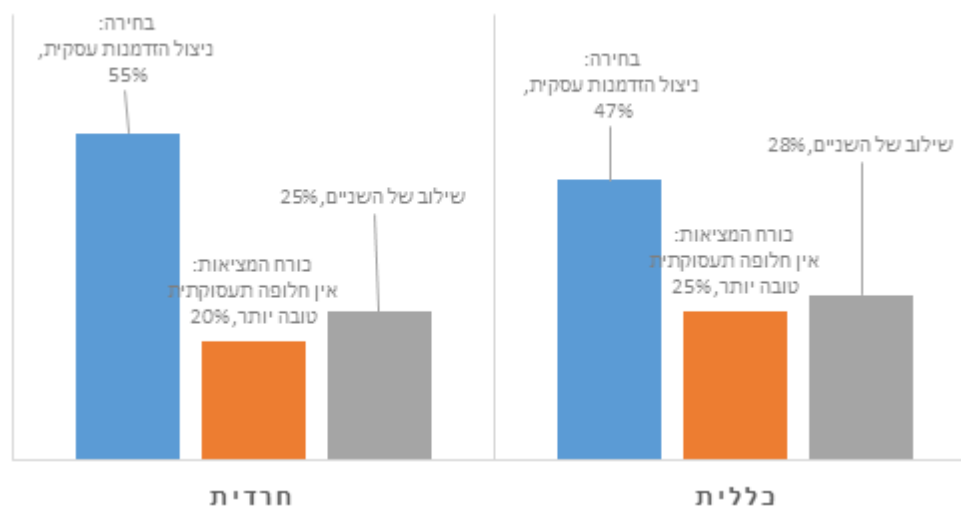
תרשים 2: שיעור עצמאים ללא עובדים מקרב המועסקים, לפי השכלה – 2016

מקור: עיבודי המחברים לנתוני הלמ"ס.

בבדיקת הנתונים של סקר GEM⁶ (תרשים 3), לא עולה שבציבור החרדי עסקים נפתחים יותר מתוך כורח. כך שנראה שלחרדים יש אפשרות לעבוד כשכירים, אולם רבים מהם מעדיפים להיות עצמאים על פני שכירים.

תרשים 3: סוגי מוטיבציות ומניעים לפתיחת עסקים בציבור הכללי ובציבור החרדי

מקור: עיבודי המחברים לסקר GEM שיעור משיבים (מתוך בעלי עסק): אוכלוסייה חרדית – 71% (20 משיבים), כללית – 84%.

מן התרשים עולה כי שיעור בעלי העסק החרדים אשר העידו כי פתחו עסק מתוך מציאות של העדר חלופה תעסוקתית טובה, אינו גבוה. כחמישית (20%) מבעלי העסקים החרדים שנדגמו בסקר זה, דיווחו כי לא היו להם חלופות תעסוקתיות טובות יותר, ורבע (25%) מהם דיווחו כי פתחו עסק מתוך שילוב בין כורח המציאות יחד עם בחירה הנובעת מזיהוי הזדמנות עסקית.⁷ לעומת זאת, למעלה ממחצית בעלי העסקים החרדים (55%) ציינו כי זיהו הזדמנות עסקית ולכן פתחו עסק.

⁶ ברוך זה מוצגים נתונים של סקר GEM מציבור של ארבעה סקרים שונים (2013 – 2017) (1) Menipaz, E. Avrahami, Y., Lerner, M. 2013. , GEM 2013 Israel National Entrepreneurship Report., (Hebrew) www.gemconsortium.org. (2) Menipaz, E. Avrahami, Y., Lerner, M. 2015., GEM 2015 Israel National Entrepreneurship Report. (Hebrew) www.gemconsortium.org. (3) Menipaz, E. Avrahami, Y., Lerner, M. (deceased), 2016., GEM 2016 Israel National Entrepreneurship Report. (Hebrew) www.gemconsortium.org. (4) Menipaz, E. Avrahami, Y. 2017, GEM 2017 Israel National Entrepreneurship Report. (Hebrew) www.gemconsortium.org

⁷ יש לציין, כי מספר המשיבים הקטן מקרב החרדים עלול ליצור הטיה בממצאים. כמו כן, ייתכנו הבדלים תרבותיים וחברתיים בהבנת השאלה בסקר. בנוסף, האפשרות לסמן את 'השילוב בין השניים' כמענה מקשה על בידול התשובות באשר למניע המרכזי לפתיחת עסק.

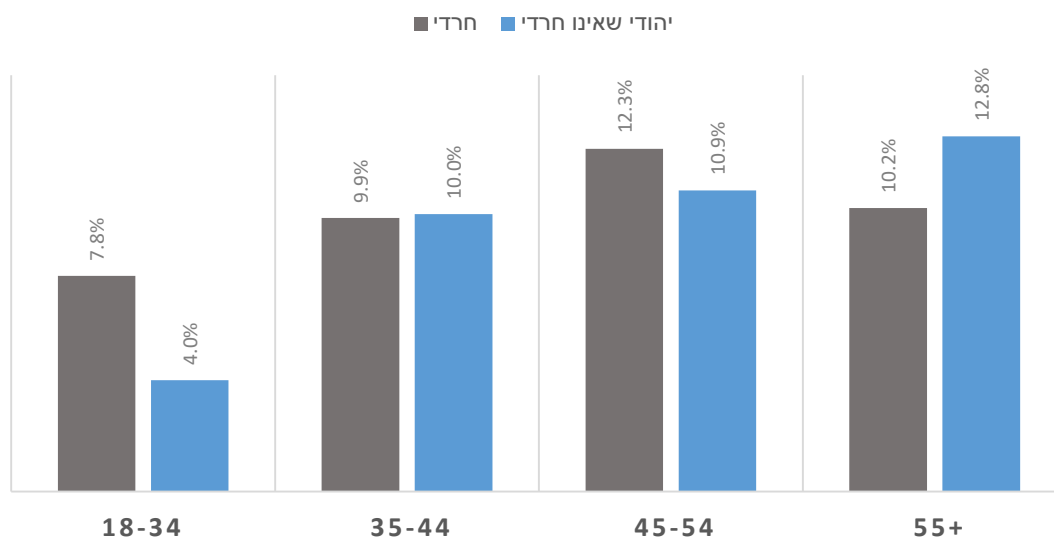
בהשוואה ל-47% מבעלי עסקים שאינם חרדים. כלומר, ייתכן כי יזמים חרדים מזהים הזדמנויות עסקיות יותר מעמיתיהם דווקא בשל היותם שייכים לקהילה נבדלת ומובחנת.

בנוסף, שיעור גבוה מאוד של יזמים חרדים (95%) מדווחים כי לדעתם קל כיום לזהות הזדמנויות עסקיות לעומת (68%) בקרב יזמים שאינם חרדים. כך שנראה שלמרות המחסור בידע והבנה של העולם העסקי הכללי, קיימת במגזר החרדי יכולת טובה לזהות הזדמנויות ונישות עסקיות בקהילה סגורה, קהילה המאופיינת ביחסים חברתיים הדדיים קרובים, ברשתות חברתיות הדוקות וצפופות, ברמות אמון גבוהות ובתכונות אופי יזמיות. הדבר מהווה מניע משמעותי לפתיחת עסקים באוכלוסייה ייחודית זו.

מאפיינים

בבחינת מספר העצמאים מקרב המועסקים, לפי שכבת גיל על פי נתוני הלמ"ס (תרשים 4), ניתן לראות כי בציבור החרדי קיים דפוס מעט שונה מזה של הציבור הכללי: בקרב הציבור הכללי, בשכבת הגיל הצעירה ביותר (18-34) שיעור העצמאים נמוך מאד (4%); בשכבת הגיל שמעליה (35-44) שיעור העצמאים גדל באופן משמעותי (כ-10%); והשיעור ממשיך לעלות עם הגיל – אך באופן מתון יותר. באוכלוסייה הכללית, שיעור העצמאים הגבוה ביותר הוא בקבוצת הגיל המבוגרת, כאשר 12.8% מקרב המועסקים מעל גיל 55 הם עצמאים. גם בציבור החרדי שיעור העצמאים בקבוצת הגיל הצעירה הוא הנמוך ביותר, אך הוא גבוה באופן משמעותי מהשיעור המקביל באוכלוסייה הכללית. עם זאת, בניגוד לאוכלוסייה הכללית, שיעור העצמאים בשכבת הגיל המבוגרת ביותר (+55), נמוך משיעור העצמאים בקבוצת הגיל 45-54.

תרשים 4: שיעור עצמאים ללא מועסקים מקרב המועסקים, לפי גיל - ממוצע 2014 - 2016

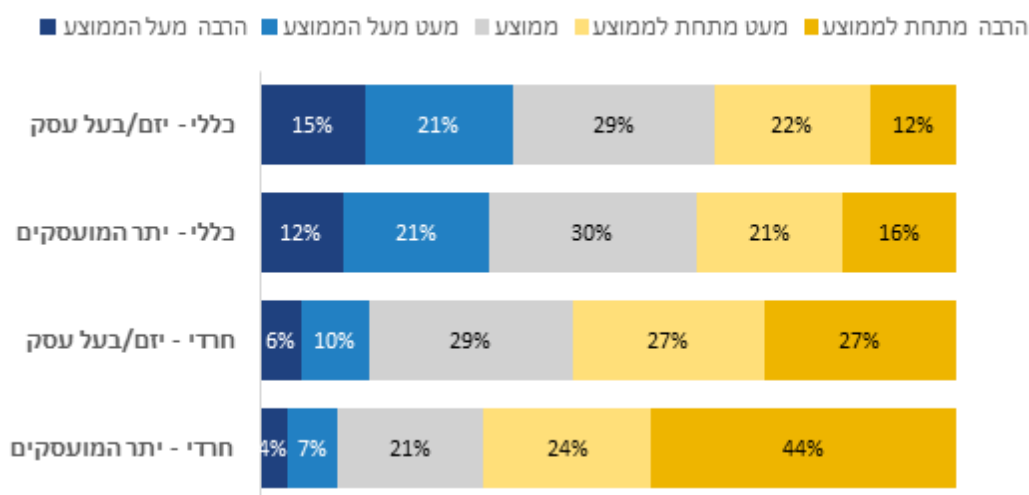

מקור: עיבודי המחברים לנתוני הלמ"ס.

ממצאי סקר GEM מראים שממוצע ההכנסה של בעלי עסקים חרדים גבוהה מזו של חרדים העובדים כשכירים, אך נמוך בהשוואה לממוצע ההכנסה של בעלי עסקים ושכירים שאינם חרדים (תרשים 5): 16% מהיזמים החרדים דיווחו כי הכנסתם גבוהה מההכנסה הממוצעת במשק בהשוואה ל-11% בלבד מהחרדים השכירים ובהשוואה לכשליש (36%) מבעלי העסקים הלא-חרדים. עם זאת יותר ממחצית (54%) מהיזמים החרדים דיווחו על הכנסה מתחת או הרבה מתחת להכנסה הממוצעת בהשוואה ל-34% בלבד מהיזמים שאינם חרדים. לפי נתונים אלו, בשתי קבוצות האוכלוסייה, ההכנסה של יזמים ובעלי עסקים גבוהה מזו של השכירים, אך הפערים גבוהים יותר בציבור החרדי: באוכלוסייה הכללית, התפלגות רמות ההכנסה של בעלי עסקים דומה מאוד להתפלגות ההכנסה של עובדים שכירים מאוכלוסייה זו (שתי השורות העליונות בתרשים 5),⁸ ובקרב האוכלוסייה החרדית ניתן לזהות פער משמעותי יותר.

תרשים 5: רמות הכנסה ביחס להכנסה ממוצעת, לפי מגזר ויזמות עסקית

מקור: עיבודי המחברים לסקר GEM שיעור משיבים: חרדים 91%, כללית 89% (מספר מוחלט של יזמים חרדים - 55).

הסבר אפשרי לפער ההכנסה בקרב חרדים בין שכירים ליזמים, הוא שיתכן כי חרדים שאינם יזמים עובדים בהיקף משרה מצומצם יותר ולכן רמת הכנסתם נמוכה יותר מזו של יזמים. הסבר אפשרי נוסף לפערי ההכנסה הוא שמלכתחילה חרדים הפונים ליזמות הינם בעלי מוטיבציה רבה יותר

⁸ יש לציין כי פער יכול לנבוע גם מפערי דגימה.

לייצר הכנסה גבוהה, וכי תפישתם את מטרת תעסוקתם שונה מזו של חרדים שאינם יזמים והם מונעים במידה רבה יותר מתוך עניין אישי בעבודה, מרצון לפתח קריירה או הגשמת ייעוד.

מבחינת רווחיות העסקים (שיעור עסקים רווחיים מול עסקים מאוזנים או הפסדיים) לא נמצאו הבדלים בולטים בין בעלי עסקים חרדיים ושאינם חרדיים. כך, למעלה משליש (38%) מבעלי העסקים החרדים ו-36% מבעלי העסקים שאינם חרדים דיווחו כי העסק שלהם רווחי; כ-40% מבעלי העסקים החרדים ו-41% מבעלי עסקים שאינם חרדים דיווחו כי העסק מאוזן וכרבע מכלל בעלי העסקים דיווחו כי העסק לא רווחי. גם **שיעור שרידותם** של העסקים החרדים (מבין המשתתפים בתוכנית 'יזמים עסק' של הסוכנות) דומה מאוד לזו של עסקים בבעלות לא חרדים.

במגזר החרדי קיימים מאפיינים ייחודיים למערכת היחסים ולהגדרת התפקידים בין בני זוג בנייהול העסק, בעיקר בעסקים בבעלות נשים. הקמת עסק בקרב נשים נעשית לרוב בתיאום צמוד עם הבעל, אשר מעורב בצדדים הפיננסיים של ניהול העסק. לדפוס עסקי-זוגי זה עשויות להיות השלכות על הנגשת כלי סיוע עסקיים למשק בית ובני זוג חרדים, בשונה מכלי הסיוע הקיימים לציבור הכללי.

צרכים ייחודיים ליזמים חרדיים וחסמים

במחקר נמצאו **צרכים וחסמים** האופייניים בעיקר ליזמים חרדים:

השכלה - אחד הקשיים הברורים והמרכזיים נוגע למאפייני ההשכלה שיש לבעלי עסקים חרדים. שיעור החרדים הזכאים לתעודת בגרות המקנה כניסה ללימודים באוניברסיטה עומד על 5% בלבד, לעומת 65% מבוגרי מערכת החינוך הממלכתית, ובשנת הלימודים תשע"ה רק 13% מהבנים החרדים ניגשו לבגרות. זאת ועוד, היחס ללימודי האנגלית בציבור החרדי מסויג וחשדני ביותר ונובע מסיבות היסטוריות וחברתיות ומהווה מחלוקת אידיאולוגית בחברה החרדית.⁹ התנגדות זו מציבה את הבוגר החרדי בפני שוקת שבורה בהגיעו לעולם התעסוקה העכשווי המבוסס על ידיעת השפה האנגלית.

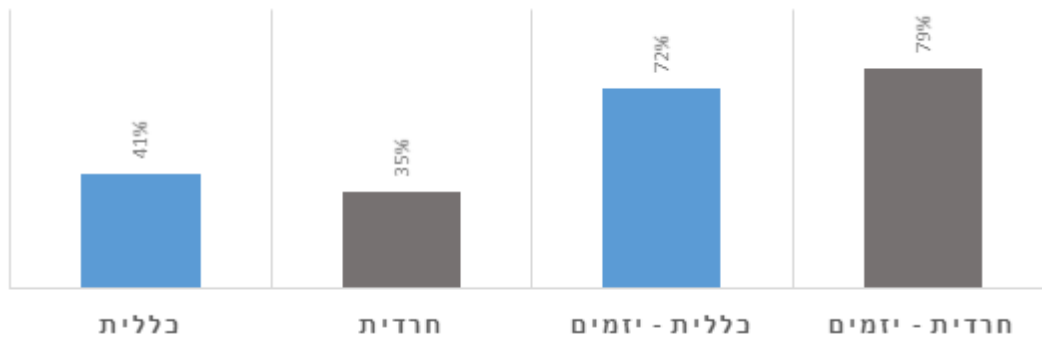
ידע עסקי - יזמים חרדיים נדרשים, לעיתים קרובות, להתמודד גם עם קשיים הקשורים להיעדר ניסיון תעסוקתי משמעותי, ועם פערים בידע על העולם העסקי – אתגר המלווה נשים וגברים חרדים כאחד. עם זאת, מנתוני סקר GEM, המתייחסים להערכה עצמית של הידע והמיומנויות

---

⁹ בסוף המאה ה-19 הוטל בירושלים חרם על לימוד שפות זרות וההתנגדות ללימוד השפה האנגלית נובעת מהחשש ממודרנה ושינויים. יש לציין כי בשנים האחרונות ישנם יותר ויותר בתי-ספר שמלמדים אנגלית, במיוחד בקהילות של עולים חדשים, קהילות בפריפריה החרדית וקהילות פחות שמרניות בקרב הציבור החרדי (מלחי, א' (2016). **השכלה, תעסוקה ושכר של חרדים שנתמכו על ידי קרן קמח**. ירושלים: מנהל המחקר במשרד הכלכלה). אף על פי כן, למרבית הגברים החרדים אין ידע בסיסי בשפה זו.

הנדרשות להקמת עסק (תרשים 6), עולה כי ההערכה העצמית של יזמים חרדים באשר לידע והמיומנויות העסקיות שלהם אינה פחותה מזו של הלא-חרדים.

תרשים 6: שיעור היזמים ושאינם יזמים המעריכים כי יש להם ידע, מיומנויות וניסיון להקמת עסק (חרדים ושאינם חרדים)

מקור: עיבודי המחקרים לסקר GEM שיעור משיבים: חרדים - 77%, כללית 83% (מספר מוחלט יזמים חרדים - 47).

קרוב ל-80% מהיזמים החרדים מעריכים כי יש להם יכולות וכישורים הנדרשים להקמת עסק לעומת 72% מהיזמים שאינם חרדים. לעומת זאת, בקרב מי שאינו יזם, רק כשליש (35%) מהחרדים העריכו שיש להם את הכישורים והידע להקמת עסקים לעומת 41% ממי שאינו חרדי ואינו יזם או בעל עסק. כאמור, יש מקום לשער כי ממצאים אלו מעידים דווקא על חוסר הבנה מספקת באשר למורכבות העולם העסקי: הפערים הקשורים להיעדר ניסיון תעסוקתי, הנובעים בין היתר מכניסה מאוחרת לשוק העבודה (אצל הגברים) ועבודה בעיקר בתוך המגזר החרדי (אצל הגברים והנשים), עלולים ליצור מצג שווא של הזדמנויות עסקיות, ולהקשות על ניהול העסקים בפועל לאחר הקמתם¹⁰. ניתן לומר כי ישנו פער ממשי בין הדימוי והיכולת להצליח בעסקים, לעומת המציאות – האתגרים והקשיים הכרוכים בהקמת עסק בסביבה תחרותית ודינמית. ייתכן גם כי היזמים החרדים מהווים קבוצה מובחנת, מבחינת מאפייני ההון האנושי, בתוך הציבור החרדי – הבדל המתבטא בשונות הרבה בין אוכלוסיית היזמים החרדית לחרדים שאינם יזמים, המובלטת על רקע הנתונים המקבילים בציבור הכללי.

רישות עסקי וחברתי - לקשרים של היזם בתוך החברה החרדית יש יתרון מהותי ומשמעותי המסייע בפיתוח עסקים, הודות להיכרות עם מכרים וחברים בתוך המגזר. ליתרון משמעותי זה מתווסף גם האמון הבין-אישי הגבוה (בדרך כלל) בתוך הציבור החרדי. מנגד, ישנם גם חסרונות לרשתות פנימיות צפופות כמו אלו המאפיינות את הקהילה החרדית. למשל, ברשתות "חזקות"

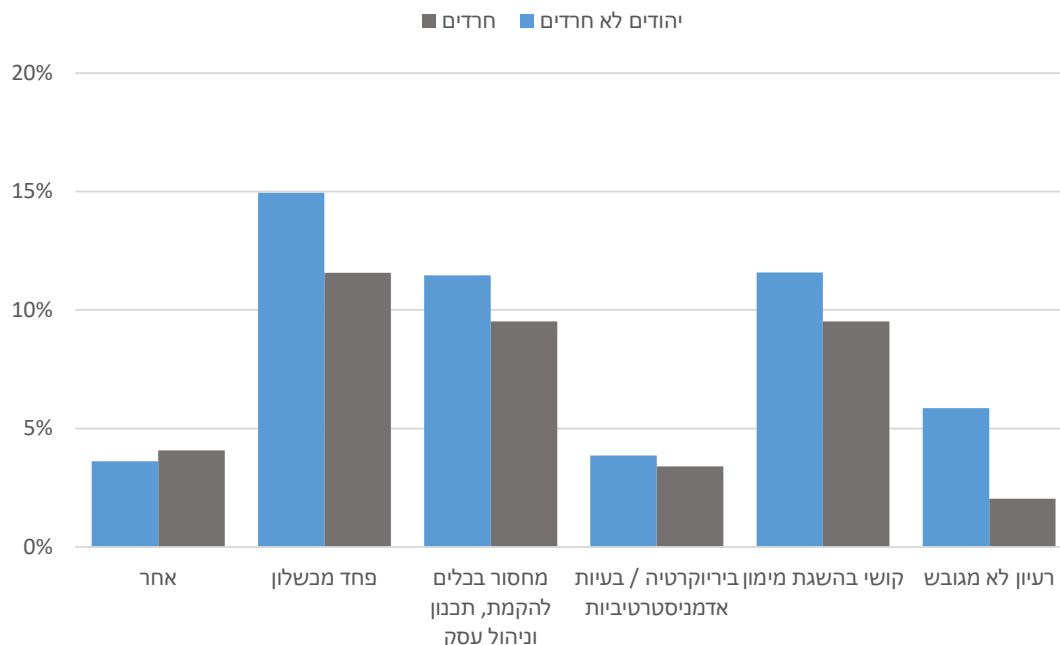
¹⁰ מלחי, א', ליפשיץ, ח' (2015). הערכת מרכזי הכוון לתעסוקה לאוכלוסייה החרדית. ירושלים: מנהל המחקר במשרד הכלכלה. סופר-פרומן, ח' (2007). מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מפת"ח): מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ותעסוקתיים של הפונים ופעילות המרכזים. דוח מס' 1. ירושלים: מנהל המחקר במשרד הכלכלה.

וקרובות מעין אלה, יש לעיתים קשיים הנגרמים מחוזים לא רשמיים, המובילים למוסר תשלומים ירוד (תשלום בהקפה). בנוסף, קיימים קודים חברתיים העלולים להקשות על מיצוי הפוטנציאל העסקי של רשתות אלה, הנורמות החברתיות אינן מעודדות שיח פתוח אודות מקור הפרנסה. אם אין מדובר בבעל עסק קהילתי המוכר לכל, כמו בעל חנות מכולת שכונתית, ייתכן שרבים ממכריו לא ידעו מה מקום עבודתו. נורמות אלו נקשרות לכך שבציבור זה, פנייה לעולם העבודה עדיין נתפסת כאפשרות עם לגיטימציה פחותה ("בדיעבד") ביחס ללימוד תורה – וכן למציאות הרווחת של מבקשי צדקה רבים, שעלולים להטריד את מי שנתפס כבעל מקור פרנסה משמעותי.

לסיכום, ניתן לומר כי קיימים קשרים חזקים ואמון בתוך הקהילה החרדית, המאפשרים פנייה בלתי פורמלית והבנה של צרכי לקוחות. עם זאת, לא מדובר על Business Network - רשת מקצועית של קשרים בין יזמים בתוך המגזר החרדי, ובכל מקרה חסר לקבוצה זו רישות (Network) מחוץ לעולם החרדי.

לרישות החברתי הפנימי החזק בציבור החרדי ישנם יתרונות בשלב גיוס מימון ראשוני לעסק. במקרים רבים ניתן לגייס סכום כסף צנוע מבני משפחה או מקופות גמ"ח בתנאים נוחים. על כן, נראה כי החסם המימוני לא מהווה חסם משמעותי עבור בעלי עסקים או יזמים חרדים בתחילת דרכם, וזאת באופן דומה ליזמים שאינם חרדים, כפי שנראה בתרשים 7 להלן.

תרשים 7: סיבות לאי פתיחת עסקים (באחוזים לפי מגזר, נשאלים ללא עסק)*

מקור: עיבודי המחברים לסקר 'יזמים עסק'. שיעור משיבים: חרדים – 33%; יהודים לא חרדים – 32%.

* יש לסייג נתונים אלו לאור שיעור ההשבה הנמוך.